ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 27 (2011)

Εκλογές πρώτης, δεύτερης και τρίτης τάξης: κόμματα, ηγεσία, αποχή

Η ελληνική Άκρα Δεξιά στον χώρο και στον χρόνο: Η συγκριτική της διάσταση

Βασιλική Γεωργιάδου

doi: 10.12681/sas.812

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γεωργιάδου Β. (2015). Η ελληνική Άκρα Δεξιά στον χώρο και στον χρόνο: Η συγκριτική της διάσταση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, *27*, 175–186. https://doi.org/10.12681/sas.812

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 26/04/2024 08:30:12

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

Η ελληνική Άκρα Δεξιά στον χώρο και στον χρόνο: η συγκριτική της διάσταση

Antonis A. Ellinas, *The media and the far right in Western Europe. Playing the nationalist card*, Cambridge University Press, New York 2010, 255 σελ.

Gürkan Özturan, *Rise of radical right in the Balkans during europeanization process. Comparative cases of Greek LAOS and Bulgarian ATAKA parties*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2010, 117 σελ.

Δημήτρης Ψαρράς, *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη. Η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής Ακροδεξιάς*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, 294 σελ.

Βασιλική Γεωργιάδου*

Αν μια παλιότερη διαπίστωση του Klaus von Beyme (1988), ότι δεν υπάρχουν συγκριτικές προσεγγίσεις του ακροδεξιού φαινομένου, έπαψε να έχει ισχύ όσον αφορά τη μελέτη της ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς, το ίδιο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι πλέον συμβαίνει και με την ελληνική αποτύπωση του φαινομένου. Η περίπτωση της Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα της περιόδου της Μεταπολίτευσης έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον ερευνητών διεθνώς, ενώ αντίστοιχο ερευνητικό ενδιαφέρον πιστοποιείται και στο εσωτερικό της χώρας. Δεν είναι μόνο τα βιβλία στα οποία αναφερόμαστε διεξοδικότερα στο πλαίσιο αυτού του βιβλιογραφικού δοκιμίου· είναι, επίσης, αρκετές διδακτορικές διατριβές και διπλωματικές εργασίες που εκπονούνται σε πανεπιστημιακά ιδρύματα του εσωτερικού και του εξωτερικού με θέμα την προσέγγιση της ελληνικής Άκρας Δεξιάς στο πλαίσιο ιστορικών-συγκριτικών και εμπειρικών-συγκριτικών αναλύσεων.[1]

Ας στραφούμε πρώτα προς το συγκριτικό πλαίσιο εντός του οποίου τοποθετείται η ελληνική περίπτωση και ας προσπαθήσουμε να το αντιληφθούμε. Ένα μέρος

* Αναπληρώτρια καθηγήτρια Πολιτικής Επιστήμης, Πάντειο Πανεπιστήμιο <v_georgiadou@hotmail.com>

των ερευνητικών εργασιών προσεγγίζει την Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα ως μια περίπτωση που εμφανίζει συγκλίσεις, όπως και αποκλίσεις, με άλλα ευρωπαϊκά παραδείγματα. Ένα άλλο μέρος των ερευνών επικεντρώνεται στη διακρίβωση εκλεκτικών συγγενειών μεταξύ της Άκρας Δεξιάς της περιόδου της ύστερης Μεταπολίτευσης και εκείνης που εμφανίστηκε αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών ή και πιο πριν, στη διάρκεια της 'καχεκτικής δημοκρατίας' (Νικολακόπουλος) της μεταπολεμικής εποχής. Με άλλα λόγια, το συγκριτικό πλαίσιο ορίζεται κατά μία διάσταση άλλοτε χωρική και άλλοτε χρονική, με την έρευνα να προσανατολίζεται δηλαδή στη συνεξέταση διαφορετικών περιπτώσεων (ως επί το πλείστον πολιτικών κομμάτων) της Άκρας Δεξιάς που κάνουν την εμφάνισή τους είτε σε διαφορετικά εθνικο-κρατικά περιβάλλοντα στο πλαίσιο ενός ενιαίου χρονικού κύκλου είτε σε διαφορετικούς χρονικούς κύκλους αλλά στο εσωτερικό του ιδίου εθνικο-κρατικού περιβάλλοντος.

Στο προαναφερθέν (χωρικό και χρονικό) συγκριτικό πλαίσιο εντάσσονται τα βιβλία που παρουσιάζουμε. Κοινό σημείο των τριών αναλύσεων αποτελεί η ενασχόληση των συγγραφέων τους με τον ΛΑ.Ο.Σ. Μια δεκαετία από την ίδρυση του συγκεκριμένου κόμματος, έχουμε πλέον τις πρώτες συστηματικές προσεγγίσεις του –είχαν βεβαίως προηγηθεί μελέτες και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους,[2] καθώς και στον ημερήσιο Τύπο, που συνέκλιναν στη διαπίστωση ότι στην περίπτωση του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού έχουμε να κάνουμε με ένα κόμμα του ακροδεξιού πολιτικού-ιδεολογικού χώρου. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται και από τις τρεις νεότερες αυτές μελέτες, παρότι οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις κάθε άλλο παρά λείπουν. Έτσι, στο έργο του Α. Έλληνα, ο ΛΑ.Ο.Σ. εντάσσεται στα κόμματα της εθνικιστικής Άκρας Δεξιάς [far right], σ' εκείνο του G. Özturan κατηγοριοποιείται ως κόμμα της ριζοσπαστικής Δεξιάς [radical right] και, τέλος, για τον Δ. Ψαρρά, το κόμμα του Γ. Καρατζαφέρη, παρά την τεχνική του καμουφλάζ του πολιτικο-ιδεολογικού του προφίλ που επιχειρεί να επιβάλλει ο αρχηγός του, δεν είναι παρά ένα τυπικό παράδειγμα κόμματος της ευρωπαϊκής Ακροδεξιάς. Οι προαναφερθείσες διαφοροποιήσεις στο επίπεδο της χρήσης των σχετικών εννοιών αποτελούν σαφώς κάτι περισσότερο και ουσιαστικότερο από απλές λεκτικές παραλλαγές που ανάγονται σε διακριτά και μόνο γλωσσικά γούστα των τριών συγγραφέων.

Κάνοντας λόγο για κόμματα της Άκρας [far] και όχι ακραίας [extreme] Δεξιάς, ο Α. Έλληνας ουσιαστικά μας φανερώνει την πρώτη βασική μεθοδολογική επιλογή του: τα κόμματα που συνεξετάζει στη μελέτη του –πρόκειται για εκείνα της ελληνικής, αυστριακής, γερμανικής και γαλλικής Άκρας Δεξιάς–, ορίζονται ως τέτοια συγκρινόμενα με τα υπόλοιπα κόμματα της αντίστοιχης εθνικής κομματικής σκηνής. Τα τελευταία είναι εκείνα που πολιτικοποιώντας το διακύβευμα

'εθνική ταυτότητα' από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές εκείνης του 1980 δημιουργούν 'τις πολιτικές ευκαιρίες' προκειμένου η Άκρα Δεξιά να βγει από το πολιτικό περιθώριο που ενδεχομένως βρισκόταν από παλιά ή και να ξεπεράσει τα γνωρίσματα του πομφόλυγα [flash party] που την καθιστούσαν (το πολύ) έναν διάττοντα αστέρα της κομματικής σκηνής. Με άλλα λόγια, στην ανάλυση του Α. Έλληνα, η ιδιότητα του κομματικού άκρου αποτελεί μια ιδιότητα πλαισιωμένη μεν πολιτικά από την εθνικιστική ιδεολογία, όμως πολιτικο-εκλογικά η ιδιότητα αυτή παραμένει σχετική, εφόσον είναι τα υπάρχοντα πολιτικά αντικείμενα (συνήθως τα κυρίως κόμματα της πολιτικής σκηνής, καθώς και τα media, όπως θα δούμε πιο κάτω) που δημιουργούν ευκαιρίες και μέσα για την εμφάνιση και ενδυνάμωση του συγκεκριμένου χώρου.

Ο G. Özturan χρησιμοποιεί ως βασική αναλυτική κατηγορία εκείνη της 'ριζοσπαστικής Δεξιάς'. Αντίθετα με άλλους μελετητές του ακροδεξιού φαινομένου, οι οποίοι φορτίζουν τον συγκεκριμένο όρο αμφίσημα, ο G. Özturan ταυτίζει ευθέως τον 'ριζοσπαστισμό' με τον 'εξτρεμισμό'. Δεν είμαι σίγουρη αν ο ίδιος το γνωρίζει, έχει όμως μια αντίληψη για τον ριζοσπαστισμό παρόμοια με εκείνη των E. Scheuch και H. Klingemann: οι δύο αυτοί πολιτικοί επιστήμονες συνταύτισαν τις εκδηλώσεις ριζοσπαστισμού και εξτρεμισμού στην περίφημη μελέτη τους για τον δεξιό ριζοσπαστισμό ως μια 'κανονική παθολογία των βιομηχανικών κοινωνιών' (1967), την εμφάνιση του οποίου απέδιδαν στις δομικές, αξιακές και άλλες κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές των σύγχρονων κοινωνιών. Κι ενώ ιστορικά η ριζοσπαστική Δεξιά παραπέμπει στους ακτιβιστές της Παλινόρθωσης (στους 'ούλτρας' κατά τον J. Weiss), η οικειοποίηση της έννοιας 'ριζοσπαστισμός' από την Αριστερά τον 19ο αιώνα φόρτισε το περιεχόμενό της θετικά, αν και από τις αρχές του 20ού αιώνα ο ριζοσπαστισμός ταυτίζεται πια με τα κινήματα που, ανεξαρτήτως της ιδεολογικο-πολιτικής αφετηρίας τους, αντιστέκονται στις κατακτήσεις της νεωτερικότητας. Αυτό, λοιπόν, που οδηγεί τον Özturan στην ταξινόμηση των δύο κομμάτων στα ριζοσπαστικά-εξτρεμιστικά κόμματα είναι ο ακραία εναντιωματικός και αντινεωτερικός λόγος του κομματικού αρχηγού –τόσο στην περίπτωση του Γ. Καρατζαφέρη όσο, προπάντων, σε εκείνη του V. Siderov–, που εκφέρεται την πρώτη περίοδο λειτουργίας του ΛΑ.Ο.Σ. και της βουλγαρικής ΑΤΑΚΑ (πρόκειται για τις δύο συγκριτικά εξεταζόμενες περιπτώσεις στο έργο του συγγραφέα).

Η επιλογή του Δ. Ψαρρά να χρησιμοποιήσει ως κεντρική αναλυτική έννοια εκείνη της 'Ακροδεξιάς' δείχνει εκ πρώτης όψεως λειτουργική: ο συγγραφέας περιγράφει με ευκρίνεια τον ερευνητικό του στόχο που είναι η ανάλυση του ΛΑ.Ο.Σ. ως μια τυπική περίπτωση κόμματος της ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς, χωρίς να εμπλακεί στις υπάρχουσες πολιτικο-θεωρητικές διαμάχες. Δεύτερες σκέψεις ως προς αυτή την εννοιακή επιλογή είναι, ωστόσο, περισσότερο αποκαλυπτικές. Στο

επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος του Δ. Ψαρρά βρίσκονται οι προϋποθέσεις για την εμφάνιση του ΛΑ.Ο.Σ., οι εκλεκτικές συγγένειές του με μορφώματα και εκπροσώπους του 'εθνικού χώρου' (έτσι αυτοπροσδιοριζόταν ο χώρος στα δεξιά του εκάστοτε δεξιού-συντηρητικού κόμματος από την εποχή του Ελληνικού Συναγερμού μέχρι τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης), οι πολιτικο-εκλογικές στρατηγικές του. Ακολουθώντας μια 'διπλή στρατηγική', δηλαδή αρχικά μια στρατηγική 'της χολής' με την οποία ο ΛΑ.Ο.Σ. λειτουργεί ως αναδευτής προκαταλήψεων (εναντίον των Εβραίων, των μουσουλμάνων, των μεταναστών, των πολιτικών κ.λπ.) και μια στρατηγική του 'δούρειου ίππου' στη συνέχεια (από το 2005) με την οποία επιχειρεί να 'στρογγυλοποιήσει' τις θέσεις του όχι ως προς το περιεχόμενό τους αλλά ως προς τον τρόπο της δημόσιας παρουσίασής τους, το κόμμα του Γ. Καρατζαφέρη στοχεύει διττά: αφενός μεν, να συσπειρώσει τον σκληρό πυρήνα των οπαδών της Άκρας Δεξιάς αποκαλύπτοντας το πολιτικο-ιδεολογικό προφίλ του και, αφετέρου, να διεισδύσει στη δεξαμενή των διαμαρτυρόμενων ψηφοφόρων συγκαλύπτοντας το προφίλ αυτό. Αυτή η πολυσημία στο προφίλ του ΛΑ.Ο.Σ. δημιουργεί μια κατάσταση 'απειθαρχίας' στο επίπεδο των εννοιών, που δυσκολεύει την αυστηρότητα και ακρίβεια στη χρήση τους (βλ. Blinkhorn 1990). Με άλλα λόγια, ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός είναι, συγχρόνως, ένα κόμμα της Άκρας Δεξιάς [far right] αλλά και ένα ακραίο δεξιό κόμμα [radical/extreme right], που καλλιεργεί με επιτυχία ένα νεο-λαϊκιστικό δεξιό προφίλ [new populist right] για να 'θολώσει τα νερά' όσον αφορά τους εκλογείς που επιχειρεί να προσελκύσει, χωρίς να αναγκαστεί να 'νερώσει' τις ιδεολογικο-πολιτικές του διακηρυκτικές αρχές και προγραμματικές θέσεις. Πρόκειται, εν ολίγοις, για ένα ακροδεξιό κράμα –μία, κατά P. Hainsworth (2004), 'πολύπλοκη αλχημεία'.

Ανασκοπώντας τη βασική βιβλιογραφία για την Άκρα Δεξιά (βλ. Γεωργιάδου 2008), διαπιστώνουμε πως τρία είναι τα ερωτήματα που –με τον ένα ή τον άλλο τρόπο– επαναλαμβάνονται διαρκώς: ποια είναι η Άκρα Δεξιά, ποιες συνθήκες οδηγούν στην εμφάνισή της και πώς η Άκρα Δεξιά αναδεικνύεται σε έναν 'σημαντικό' (relevant κατά G. Sartori) παράγοντα στη σύγχρονη πολιτική σκηνή. Ως προς το πρώτο ερώτημα, στα τρία βιβλία που αναφερόμαστε ανευρίσκεται μια 'μινιμαλιστική' απάντηση, θα λέγαμε, παραφράζοντας μια διατύπωση του Α. Έλληνα, σύμφωνα με τον οποίο κοινός παρονομαστής της ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς και βασική της ιδεολογικο-πολιτική ορίζουσα είναι ο εθνικισμός. Πρόκειται για μια διαπίστωση στην οποία συγκλίνουν οι τρεις συγγραφείς, παρά την ύπαρξη ορισμένων διαφοροποιήσεων μεταξύ τους όσον αφορά το ιστορικό βάθος των αναλύσεων. Έτσι, η προσέγγιση του G. Özturan για την ελληνική και τη βουλγαρική Άκρα Δεξιά διαθέτει ένα μακρο-ιστορικό υπόβαθρο, καθώς ο συγγραφέας

θεωρεί ότι τόσο το οθωμανικό παρελθόν όσο και οι διεργασίες αποτίναξής του (de-Ottomanization) δημιουργούν το πλαίσιο για τη συγκρότηση του εθνικιστικού αφηγήματος στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία. Αντιθέτως, το έργο του Έλληνα και εκείνο του Δ. Ψαρρά βρίσκονται εγγύτερα στη σύγχρονη ιστορική συγκυρία. Οι ακροδεξιοί διαθέτουν μια 'εθνοκεντρική προσέγγιση της πολιτικής', γράφει ο Α. Έλληνας, ο οποίος αξιοποιεί τον τρόπο που το εθνικιστικό αφήγημα γίνεται κυρίαρχο λίγο πριν-λίγο μετά τη δεκαετία του 1980 προκειμένου να εξηγήσει την άνοδο και την εδραίωση της ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς. Όσον αφορά το έργο του Δ. Ψαρρά, ο συγγραφέας τεκμηριώνει την άποψη ότι η ελληνική Άκρα Δεξιά στη Μεταπολίτευση (το ίδιο όπως και σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο βεβαίως) υπήρξε κατ' εξοχήν εθνικιστική· στην ύστερη Μεταπολίτευση ωστόσο, στη διάρκεια της οποίας εμφανίζεται ο ΛΑ.Ο.Σ. και ορισμένα ακόμη μικρότερα κόμματα που είχαν προηγηθεί χρονικά (Ελληνικό Μέτωπο, Πρώτη Γραμμή κ.ά.), ο εθνικισμός αποτυπώνεται στην αρχή της 'εθνικής προτεραιότητας'. Με άλλα λόγια, η εθνικιστική ιδεολογία των ακροδεξιών υπερβαίνει το παραδοσιακό της πλαίσιο, καθώς η επίκληση της εθνικής (ελληνικής) ταυτότητας πρώτιστο στόχο έχει τον αποκλεισμό από αυτή όλων εκείνων που δεν μοιράζονται εκ καταγωγής (τουλάχιστον) τα εθνικοπολιτισμικά στοιχεία που οι εθνικιστές θεωρούν ως προαπαιτούμενά της.

Εξαιρουμένης της βουλγαρικής ΑΤΑΚΑ, λόγω των ιδιαιτεροτήτων του μετακομμουνισμού και του σύντομου βίου του κοινοβουλευτισμού στη Βουλγαρία, στις υπόλοιπες περιπτώσεις που εξετάζονται από τους τρεις συγγραφείς, η Άκρα Δεξιά βρισκόταν επί δεκαετίες στο πολιτικο-εκλογικό περιθώριο. Πώς εξέρχεται από το περιθώριο αυτό; Μια ενδιαφέρουσα και συνεκτική απάντηση στο ερώτημα δίνει η ανάλυση του Α. Έλληνα: δεν είναι πρωταρχικά η Άκρα Δεξιά που αξιοποιεί τις υπάρχουσες πολιτικο-εκλογικές ευκαιρίες οι οποίες διασυνδέονται με την ανάδειξη νέων διακυβευμάτων στο επίπεδο του κομματικού ανταγωνισμού, αλλά εκείνη που αφήνει χώρο στην Άκρα Δεξιά προκειμένου αυτή να μπορέσει να αναρριχηθεί στην πολιτική σκηνή είναι η αδυναμία των κυρίως κομμάτων να διαχειριστούν τα νέα διακυβεύματα.

Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, γύρω στις αρχές της δεκαετίας του 1980 (αλλού νωρίτερα, αλλού λίγο αργότερα), οι αλλαγές στο επίπεδο των αξιών που είχαν ήδη συντελεστεί -το περίφημο cultural change με φορά προς τον μεταβιομηχανισμό και μεταϋλισμό που είχε διαπιστώσει ο R. Inglehart (1997)- ανέδειξαν ένα νέο σύνολο πολιτικών ζητημάτων τα οποία οργανώθηκαν γύρω από εκείνο της εθνικής ταυτότητας. Ο άξονας των υλιστικών διακυβευμάτων που συνόδευσε την ανάδειξη της βιομηχανικής εποχής και αποτυπώθηκε στο επίπεδο των πολιτικο-ιδεολογικών ταυτοτήτων ως μια διαίρεση Αριστεράς-Δεξιάς, δίνει τη θέση

του κατά τη συγκυρία του μεταβιομηχανισμού σε έναν άλλο άξονα -'άξονα της εθνικής ταυτότητας' τον αποκαλεί ο Α. Έλληνας- επί του οποίου οργανώνονται πλέον οι κύριες πολιτικές αντιπαραθέσεις και οι κομματικοί ανταγωνισμοί.[3] Στους ανταγωνισμούς και τις αντιπαραθέσεις αυτές, που χρονικά συμπίπτουν με την έξαρση των μεταναστευτικών ροών προς τις χώρες που εξετάζονται στις αναλύσεις των τριών συγγραφέων (εδώ και πάλι η Βουλγαρία θα πρέπει να εξαιρεθεί καθώς λειτουργεί ως χώρα εξόδου μεταναστών), εκείνα που πρωταγωνιστούν είναι τα κυρίως κόμματα της πολιτικής σκηνής: αυτά 'παίζουν το εθνικιστικό χαρτί' αρχικώς, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Α. Έλληνας, πολιτικοποιώντας το μεταναστευτικό ζήτημα, για να υπαναχωρήσουν ωστόσο στη συνέχεια, όταν το παραδοσιακό εκλογικό τους κοινό ή και η εσωτερική και η διεθνής κοινή γνώμη αντιδρούν σε μια τέτοια στάση.

Δεν το λέει ο συγγραφέας, όμως συνάγεται από την ανάλυσή του, ότι τα κόμματα, ακόμη και τα κυβερνητικά καθώς και εκείνα που έχουν αρκετά ομογενοποιηθεί συγκλίνοντας μεταξύ τους, εξακολουθούν να διατηρούν το παραδοσιακό θεματικό τους ρεπερτόριο. Στη βάση αυτού του ρεπερτορίου είναι ή, τουλάχιστον, θεωρούνται από τους εκλογείς ότι είναι πλέον αρμόδια από τους αντιπάλους τους σε συγκεκριμένα πολιτικά ζητήματα. Γι' αυτό και όταν αποδιαφοροποιούνται θεματικά διεισδύοντας σε ζητήματα για τα οποία δεν διαθέτουν τη θεματική αρμοδιότητα [issue ownership], μπορεί μεν συγκυριακά να αποκομίζουν εκλογικά οφέλη, μεσοπρόθεσμα ωστόσο ωφελούνται οι κομματικές οργανώσεις, τα πρόσωπα και οι φορείς που διαθέτουν και την αρμοδιότητα αλλά και τη διαθεσιμότητα να διαχειριστούν τα σχετικά πολιτικά διακυβεύματα. Έτσι ακριβώς συνέβη και με το μεταναστευτικό (άσυλο, ιθαγένεια, νομιμοποίηση μεταναστών), επιχειρηματολογεί ο Α. Έλληνας: το ενέγραψαν μεν στην πολιτική ατζέντα τα κατεστημένα και εν γένει τα παλαιά κόμματα, όταν όμως οι εκλογείς τους αντέδρασαν ή δεν ανταποκρίθηκαν θετικά σε μια τέτοια κομματική επιλογή ήρθαν τα μέχρι τότε πολιτικώς ασήμαντα (ή και ακόμη σχεδόν ανύπαρκτα) κόμματα της Άκρας Δεξιάς να παραλάβουν τα σχετικά με την εθνική ταυτότητα και το μεταναστευτικό πολιτικά διακυβεύματα και να τα εντάξουν κατά τρόπο πιο απλουστευτικό -και γι' αυτό πειστικό και αποδεκτό για τους εκλογείς- στη δική τους ατζέντα.

Είναι, λοιπόν, τα κατεστημένα και εν γένει τα παλαιά κόμματα της πολιτικής σκηνής τα οποία ανέδειξαν, στην αρχή, και ενέγραψαν, στη συνέχεια, το μεταναστευτικό ζήτημα στη δημόσια ατζέντα, που δημιούργησαν εκείνες τις πολιτικές ευκαιρίες τις οποίες μπόρεσε να αξιοποιήσει η Άκρα Δεξιά για να βγει από το πολιτικο-εκλογικό αλλά και ιδεολογικό της γκέτο. Στη 'χρονική [temporal] ανάλυση' του Α. Έλληνα, η έξοδος της Άκρας Δεξιάς από την αφάνεια αποτελεί την πρώτη φάση της ανάπτυξής της. Ακολουθεί μια δεύτερη διαδοχική φάση, κατά

την οποία, έχοντας αποκτήσει μια κάποια εκλογική σημαντικότητα, η Άκρα Δεξιά χρειάζεται να κατακτήσει και την ευρύτερη πολιτική της ορατότητα προκειμένου να μην αποτελέσει έναν ακόμη κομματικό πομφόλυγα αλλά να εξελιχθεί σε σταθερό παράγοντα της πολιτικο-κομματικής σκηνής. Ο κίνδυνος μια πρώτη εκλογική επιτυχία της να μην έχει συνέχεια, είναι υπαρκτός καθώς από αυτή λείπει η 'κομματική μηχανή' (για να χρησιμοποιήσουμε τη βεμπεριανή jargon για την κομματική οργάνωση), αλλά και τα υλικά μέσα (χρήματα, οργανωμένα μέλη) που προσδίδουν διάρκεια στον κομματικό θεσμό. Αυτή τη δεύτερη πολιτική ευκαιρία, εξηγεί ο Α. Έλληνας, προσφέρουν στην Άκρα Δεξιά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Στη διασύνδεση των μέσων μαζικής ενημέρωσης (μεταξύ αυτών, προπάντων της τηλεόρασης) και της Άκρας Δεξιάς αναφέρονται διεξοδικά οι συγγραφείς των τριών βιβλίων που παρουσιάζουμε. Ο Δ. Ψαρράς χαρακτηρίζει τον ΛΑ.Ο.Σ. 'τηλεοπτικό κόμμα'. Θεωρεί ότι η θητεία του Γ. Καρατζαφέρη στον χώρο της εμπορικής διαφήμισης, της πολιτικής επικοινωνίας και των μίντια οδηγεί στην τηλεοπτικοποίηση του ΛΑ.Ο.Σ. και στην 'αναγέννηση' της Άκρας Δεξιάς. Πρόκειται για διαπιστώσεις που επιβεβαιώνονται εμπειρικά και από άλλες ερευνητικές εργασίες (Τσιράς 2011), από τις οποίες συνάγεται ότι η εκλογική δύναμη του ΛΑ.Ο.Σ. βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την παρουσία του κομματικού αρχηγού, με δική του προσωπική εκπομπή, στον τηλεοπτικό σταθμό -αρχικώς δικής του και στη συνέχεια ιδιοκτησίας του κόμματός του- Τηλεάστυ (πρώην Telecity). Το γεγονός ότι στην κομματική τηλεόραση του ΛΑ.Ο.Σ. βρίσκουν κατά καιρούς καταφύγιο εκπρόσωποι των διαφόρων ρευμάτων της Άκρας Δεξιάς επιβεβαιώνει το επιχείρημα του Δ. Ψαρρά περί 'τηλεοπτικής αναγέννησης' του συγκεκριμένου χώρου, καθώς η κομματική τηλεόραση του Καρατζαφέρη/ΛΑ.Ο.Σ. μετατράπηκε σε πλατφόρμα η οποία λειτουργεί ως μέσο συνεχούς αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας μεταξύ της πολιτικο-κομματικής βάσης και της πολιτικο-κομματικής κορυφής της ελληνικής Ακροδεξιάς, καθώς και μεταξύ των διαφόρων ρευμάτων του χώρου.

Στη θητεία των κομματικών αρχηγών της Άκρας Δεξιάς στην τηλεόραση και γενικότερα στα μέσα ενημέρωσης αναφέρεται ο G. Özturan -όχι μόνο στους τηλεοπτικούς σταθμούς ιδιοκτησίας των κομμάτων του χώρου, αλλά και σ' εκείνους της ιδιωτικής τηλεόρασης, καθώς και στον Τύπο. Η περίπτωση αφορά τον Volen Siderov, ο οποίος υπήρξε αρχισυντάκτης εφημερίδας και βραβευμένος δημοσιογράφος, προτού γίνει παρουσιαστής τηλεοπτικής εκπομπής, από τον τίτλο της οποίας (ATAKA) θα πάρει το όνομά του το πολιτικό κόμμα που ο ίδιος θα δημιουργήσει λίγο αργότερα. Γνωρίζουμε ότι στον χώρο των μέσων ενημέρωσης δραστηριοποιήθηκαν κατά καιρούς και άλλοι επικεφαλής ακροδεξιών κομμάτων:

από τον Fr. Schönhuber, των γερμανών Ρεπουμπλικάνων, που υπήρξε παρουσιαστής εκπομπής στη βαυαρική τηλεόραση και τον G. Frey, του επίσης ακροδεξιού γερμανικού DVU, που ήταν εκδότης μεταξύ άλλων και εφημερίδας, μέχρι τον A. Lange, του ομώνυμου νορβηγικού κόμματος, από το οποίο προέκυψε το ακροδεξιό Κόμμα της Προόδου στη Νορβηγία και ο οποίος υπήρξε επίσης εκδότης ενός ιδιότυπου εντύπου και τον P. Fortuyn, στην Ολλανδία, που είχε υπάρξει (και) ραδιοφωνικός παραγωγός, ο κατάλογος των μιντιανθρώπων της Ακροδεξιάς είναι πράγματι μακρύς (Γεωργιάδου 2008). Τα μέσα ενημέρωσης γίνονται το βήμα προκειμένου ο αρχηγός να φθάσει στο εκλογικό κοινό. Η ακολουθούμενη αυτή διαδρομή είναι ωστόσο διπλής κατεύθυνσης: είτε ο αρχηγός προσεγγίζει το κοινό μέσω ενός ΜΜΕ στο οποίο μπορεί απλώς να εργάζεται ή και να κατέχει είτε, όμως, τα ΜΜΕ προσεγγίζουν τον αρχηγό προσφέροντάς του τη δυνατότητα διάχυσης των απόψεών του στο δικό τους κοινό.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, την πρώτη κατεύθυνση μιας τέτοιας διαδρομής παρουσιάζουν στο έργο τους οι Δ. Ψαρράς και G. Özturan. Τη δεύτερη κατεύθυνση αναλύει ο Α. Έλληνας. Ας συνοψίσουμε το επιχείρημά του. Τα πολιτικά κόμματα, δημιουργώντας μια ατζέντα θεμάτων γύρω από το διακύβευμα 'εθνική ταυτότητα', προσφέρουν πολιτικές ευκαιρίες για την άνοδο της Άκρας Δεξιάς στην πολιτική σκηνή. Είναι, όμως, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που λειτουργούν ως 'πολιτικοί πόροι' για την υπέρβαση των δομικών αδυναμιών της Άκρας Δεξιάς και την κατάκτηση της απαιτούμενης ορατότητας και δημοσιότητας. Αυτά, βεβαίως, δεν τηρούν ενιαία στάση απέναντι στην Άκρα Δεξιά. Άλλα προτάσσουν ένα εμπορικό κριτήριο στον τρόπο που την αντιμετωπίζουν –συνεπώς, όταν το κοινό που αυτή απευθύνεται δεν είναι αμελητέο αριθμητικά, η προβολή της μπορεί να θεωρείται εξασφαλισμένη. Άλλα, πάλι, προτάσσουν ένα ιδεολογικό κριτήριο –τα μέσα διαθέτουν τη δική τους πολιτική ταυτότητα και τις εκλεκτικές (τουλάχιστον) συγγένειές τους με τα πολιτικά κόμματα, ανάλογα δε με την ταυτότητά τους αυτή προβάλλουν, αγνοούν ή και στιγματίζουν την Άκρα Δεξιά. Τέλος, τα μέσα ενημέρωσης πλαισιώνονται από τους κανόνες του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και την ηθική των λειτουργών τους και είναι οι κανόνες και η ηθική αυτή που σε άλλες περιπτώσεις δυσχεραίνουν (π.χ. Γερμανία) και σε άλλες διευκολύνουν (Αυστρία) την πολιτική ορατότητα της Άκρας Δεξιάς. Ο Α. Έλληνας, έχοντας αποκωδικοποιήσει το περιεχόμενο του λόγου των μέσων ενημέρωσης έναντι της Άκρας Δεξιάς και έχοντας συζητήσει επί του θέματος με αρκετούς δημοσιογράφους, υποστηρίζει πως, παρότι η έκθεση της Άκρας Δεξιάς στα ΜΜΕ δεν είναι μονοδιάστατη, ωστόσο ακόμη και η αρνητική υπερέκθεσή της τής δίνει την ευκαιρία να καταστήσει γνωστές τις απόψεις της προσεγγίζοντας το δικό της κοινό.

Κάθε ένα από τα τρία βιβλία που επιλέξαμε να παρουσιάσουμε στο πλαίσιο αυτού του βιβλιογραφικού δοκιμίου έχει τη δική του βαρύτητα. Εκείνο του Α. Έλληνα στηρίζεται στη διδακτορική διατριβή του συγγραφέα που εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο Princeton· πρόκειται για ένα σοβαρό επιστημονικό κείμενο, με εμπειρική τεκμηρίωση και θεωρητική βάση. Οι υποθέσεις εργασίας του σχετικά με τους όρους εμφάνισης και εκλογικής απογείωσης της Άκρας Δεξιάς διαθέτουν πρωτοτυπία, καθώς επιχειρεί να αντιστρέψει τη μέχρι τώρα επιστημονική συζήτηση: αντί να εκκινήσει την ανάλυσή του από αυτό που ιδεολογικά-πολιτικά είναι η Άκρα Δεξιά, επιλέγει ως ερευνητική αφετηρία να καταδείξει τι και ποιος την ανέδειξε στην πολιτική σκηνή.

Το βιβλίο του G. Özturan είναι η διατριβή του για το master, το οποίο ο συγγραφέας ολοκλήρωσε στο CIFE/Nice· πρόκειται για μια τολμηρή συγκριτική μελέτη, με πραγματολογικά λάθη ωστόσο, ιδίως αναφορικά με την ελληνική Άκρα Δεξιά, χωρίς πάντως αυτά να υπονομεύουν τα συμπεράσματα της ανάλυσης.

Τέλος, το βιβλίο του Δ. Ψαρρά αποτελεί μια ανάλυση-ανατομία για τον Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό, με έγκυρη τεκμηρίωση και πλούσιο αρχειακό υλικό που ο συγγραφέας έχει συλλέξει συστηματικά. Επιπλέον, ελέγχει με τρόπο γόνιμο και μη σχηματικό την ισχύ αναλυτικών σχημάτων για την ευρωπαϊκή Άκρα Δεξιά στην ελληνική περίπτωση.

Αν επιχειρούσα να σταθώ κριτικά και στα τρία έργα, θα διατεινόμουν ότι η έμφασή τους στον ρόλο που τα μίντια διαδραματίζουν στην εκλογικά επιτυχημένη πορεία της Άκρας Δεξιάς θα μπορούσε να εξεταστεί και από την αντίθετη πλευρά: απέναντι στα εκλογικά αποτυχημένα κόμματα της Άκρας Δεξιάς ποια υπήρξε η στάση των ΜΜΕ; Αν προϋπόθεση της εκλογικής επιτυχίας αποτελεί η έκθεση των ακροδεξιών κομμάτων στα μίντια, αποτελεί προϋπόθεση αποτυχίας τους η απουσία μιας τέτοιας έκθεσης; Ο Α. Έλληνας αποτιμά τα αποτελέσματα μιας αρνητικής έκθεσης των κομμάτων της Άκρας Δεξιάς στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, παραδεχόμενος ότι τα συμπεράσματα που προκύπτουν δεν είναι ισχυρά –αν και στην περίπτωση αυτή ισχύει η γνωστή ρήση πώς 'η κακή δημοσιότητα είναι καλύτερη από την καθόλου δημοσιότητα', όπως γράφει χαρακτηριστικά. Πώς, όμως, π.χ. ερευνητικά και μεθοδολογικά μπορεί κανείς να διακρίνει μεταξύ της μη δημοσιότητας από αδιαφορία για την Άκρα Δεξιά και της μη δημοσιότητας από αρνητικό ενδιαφέρον γι' αυτό που η Άκρα Δεξιά εκφράζει, προκειμένου εν συνεχεία να μπορέσει να αξιολογήσει τον ρόλο των ΜΜΕ στην εκλογική επιτυχία αλλά και στην αποτυχία της;

Ένα δεύτερο ερώτημα έχει να κάνει με την έκταση της αξιοποίησης των ερευνητικών συμπερασμάτων των τριών συγγραφέων. Ιδίως σε ό,τι αφορά τη χρονική ανάλυση του Α. Έλληνα, μπορούν τα συμπεράσματά του να χρησιμοποιηθούν

και στη μελέτη, για παράδειγμα, του λεγόμενου 'δεύτερου κύματος' της Άκρας Δεξιάς; Συνοψίζω ελεύθερα το αναλυτικό σχήμα του συγγραφέα στα δύο σκέλη του επιχειρήματός του: πρώτον, 'τα κυρίως κόμματα διαμορφώνουν την ατζέντα για να την αξιοποιήσει η Άκρα Δεξιά όταν τα κόμματα αυτά υπαναχωρήσουν στις θεματικές επιλογές τους' και δεύτερον, 'τα media λειτουργούν ως επικοινωνιακοί πόροι για την Άκρα Δεξιά'. Τι από αυτά επαληθεύεται στις περιπτώσεις π.χ. της Άκρας Δεξιάς στη Δανία και τη Νορβηγία; Θα μπορούσε να πει κανείς ότι στην περίπτωση της Νορβηγίας όντως επαληθεύεται το σχήμα, όσον αφορά τουλάχιστον το πρώτο σκέλος του (για να παραμείνουμε ενδεικτικά σε αυτό), αν λάβουμε υπόψη μας ότι ήταν ο χριστιανοδημοκράτης πρωθυπουργός Lars Korvald που ζήτησε το 1973 τον προσωρινό τερματισμό της μετανάστευσης για τους μη Σκανδιναβούς και τους μη Ευρωπαίους οι οποίοι αναζητούσαν εργασία στη Νορβηγία, καθώς η παρουσία μεταναστών από την Ασία, την Αφρική, τη Λατινική Αμερική κ.λπ. είχε αρχίσει να προκαλεί αντιδράσεις στον γηγενή πληθυσμό. Δεν είναι, όμως, αρκετά προφανές ότι το μεταναστευτικό, όπως και όλα τα διακυβεύματα τα θέτουν στην ατζέντα τα υπάρχοντα κόμματα της κομματικής σκηνής; Το Κόμμα του Anders Lange (πρόδρομος του Κόμματος της Προόδου) ιδρύθηκε τότε ακριβώς, όταν αναδείχθηκε το ζήτημα της μετανάστευσης ως πολιτικό ζήτημα και όχι όταν τα κόμματα που το ανέδειξαν απέτυχαν να το διαχειριστούν. Μάλιστα, δεν ήταν το μεταναστευτικό η κύρια αιτία της ίδρυσης του συγκεκριμένου κόμματος, αλλά περισσότερο το 'μπούχτισμα' που ένιωθαν οι εκλογείς με τα κόμματα και το σύστημα της διακυβέρνησης συνολικά ήταν εκείνο που έδωσε την ευκαιρία στο Κόμμα του Lange να μπει αμέσως στη Βουλή (βλ. σχετικά Γεωργιάδου 2008). Αλλά και το Κόμμα της Προόδου, που το διαδέχθηκε, δεν θεματοποίησε στα πρώτα χρόνια του πολιτικού του βίου πολύ διαφορετικά το μεταναστευτικό από ό,τι τα άλλα κόμματα, παρότι τα τελευταία είχαν αρχίσει να αποφεύγουν τις αναφορές στο συγκεκριμένο θέμα. Μήπως, θέλω να πω, η χρονική ανάλυση έχει κάποια όρια, μεταξύ άλλων γιατί είναι δύσκολο να σταθμίσει κανείς τη βαρύτητα των διακυβευμάτων στη πολιτική διαδρομή των διαφόρων κομμάτων;

Οι παραπάνω επισημάνσεις αποτελούν ερωτήματα και δεν μειώνουν ούτε κατ' ελάχιστο την αξία των έργων που παρουσιάστηκαν, από τα οποία η γράφουσα αποκόμισε σημαντικές ιδέες, πολλές πληροφορίες, θεωρητική γνώση και πρωτότυπες προτάσεις για τη δική της έρευνα.

Σημειώσεις

1. Ενδεικτικά αναφέρομαι στη διδακτορική διατριβή του Στ. Τσιρά, *Η νέα Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα: οργανωτική εξέλιξη, εκλογική επιρροή και πολιτικός λόγος του ΛΑ.Ο.Σ.*, Θεσσαλονίκη 2011 (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας) και στην υπό εκπόνηση διδακτορική εργασία της Β. Τσαγκρώνη, στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου Queen Mary, στην οποία η περίπτωση του ΛΑ.Ο.Σ. εξετάζεται συγκριτικά με άλλες περιπτώσεις ευρωπαϊκών κομμάτων της Άκρας Δεξιάς υπό το πρίσμα των ακολουθούμενων εκλογικών στρατηγικών τους και του πολιτικού μάρκετινγκ.

2. Βλ. σχετικά, μεταξύ άλλων, Γεωργιάδου (2008, 2009), Κουκουράκης (2005), Πανταζόπουλος (2005), Ζαφειρόπουλος (2008), Χατζηπαντελής & Ανδρεάδης (2004).

3. Παρεμφερής στο σημείο αυτό είναι και η ανάλυση του P. Ignazi (1996), σύμφωνα με την οποία ήταν η εποχή του μεταβιομηχανισμού/μεταϋλισμού που δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάδειξη νέων κομμάτων στην πολιτική σκηνή τόσο από τον χώρο της Άκρας Δεξιάς όσο και από εκείνον της νέας Αριστεράς (Πράσινοι). Παρότι οι δύο αυτοί κομματικοί χώροι είναι τόσο διαφορετικοί, αναδείχθηκαν υπό κοινές προϋποθέσεις: η αλλαγή των αξιών την εποχή του περάσματος στον μεταβιομηχανισμό/μεταϋλισμό και η αδυναμία των παραδοσιακών κομμάτων της Δεξιάς και της Αριστεράς να αντιμετωπίσουν τα νέα αιτήματα και τα νέα ζητήματα τα οποία η εποχή αυτή έφερνε μαζί της, οδήγησαν στη δημιουργία των Πρασίνων αλλά και των κομμάτων της Άκρας Δεξιάς. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Ignazi, τα ακροδεξιά κόμματα οργάνωσαν το ιδεολογικοπολιτικό τους προφίλ γύρω από το ευρύτερο διακύβευμα της εθνικής ταυτότητας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Blinkhorn, M. (επιμ.) (1990). *Fascists and conservatives*, London: Unwin Hyman.

Γεωργιάδου, Β. (2008). *Η Άκρα Δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης. Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Γεωργιάδου, Β. (2008). 'Ψηφίζοντας την Άκρα Δεξιά. Η εκλογική επιλογή του ΛΑ.Ο.Σ.', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 19: 243-256.

Γεωργιάδου, Β. (2009). 'Πώς γεμίζει η δεξαμενή της Άκρας Δεξιάς; Στρατηγικές αντιμετώπισης του ΛΑ.Ο.Σ. και ψήφος διαμαρτυρίας', στο Γ. Κωνσταντινίδης, Ν. Μαραντζίδης & Τ. Σ. Παππάς (επιμ.), *Κόμματα και πολιτική στην Ελλάδα. Οι σύγχρονες εξελίξεις*, Αθήνα: Κριτική.

Ζαφειρόπουλος, Κ. (2008). 'Ν.Δ.-ΛΑ.Ο.Σ.: Αλληλεξάρτηση και ποικιλομορφία της εκλογικής τους απήχησης', *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31: 82-99.

Hainsworth, P. (επιμ.) (2004). *Η ακροδεξιά. Ιδεολογία- Πολιτική-Κόμματα*, μτφρ. Θ. Αθανασίου, επιμ. Β. Γεωργιάδου, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Ignazi, P. (1996). 'New Challenges: Post materialism and the extreme right', *Working Paper 91*, Madrid: Juan March Institute.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization. Cultural, economic, and political change in 43 countries*, N. Jersey: Princeton University Press.

Κουκουράκης, Γ. (2005). 'Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑΟΣ) και ο χώρος της Ακρας Δεξιάς στο ελληνικό πολιτικό σύστημα', στο Ινστιτούτο VPRC, *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογές, ομάδες συμφερόντων, χώρος και κοινωνία*, επιμ. Χρ. Βερναρδάκης, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας, σελ. 128-140.

Πανταζόπουλος, Α. (2005). 'Ο λαϊκισμός της Δεξιάς. Το φαινόμενο της αποχής, η Νέα Δημοκρατία και ο ΛΑΟΣ πριν και μετά τις ευρωεκλογές', στο Ινστιτούτο VPRC, *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογές, ομάδες συμφερόντων, χώρος και κοινωνία*, επιμ. Χρ. Βερναρδάκης, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας, σελ. 141-163.

Scheuch, E. & H. Klingemann (1967). 'Theorie des Rechtsradikalismus in westlichen Industriegesellschaften', στο Ortlieb, H.-D. & B. Molitor (επιμ.), *Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

Τσιράς, Στ. (2011). *Η νέα Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα: Οργανωτική εξέλιξη, εκλογική επιρροή και πολιτικός λόγος του ΛΑ.Ο.Σ.*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (αδημοσίευτη διδ. διατριβή).

Χατζηπαντελής Θ. & Ανδρεάδης Γ. (2004). 'Η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων. Η περίπτωση του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού. Το προφίλ των ψηφοφόρων του ΛΑ.Ο.Σ.', στο Βερναδάκης Χρ. (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατίας 1974-2004*, τομ. Ι, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Weiss, J. (2009). *Συντηρητισμός και ριζοσπαστική Δεξιά. Παραδοσιοκρατία, αντίδραση και αντεπανάσταση στην Ευρώπη 1770-1945*, μτφρ. Σπ. Μαρκέτος, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Θύραθεν.

Von Beyme, Kl. (1988). 'Right wing extremism in post-war Europe', *West European Politics* (ειδικό τεύχος), 11 (2): 1-18.